

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' בא תשע"ט | גליון מס' 118

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי

ברכת כהנים שאינם נשואים

שורש המנהג שכהן שאינו נשוי – אינו נושא כפיו | הפסד מצוה כנגד קיום מנהג שלא נזכר בתלמוד?! | האם כהן שאינו שרוי בשמחה – אינו נושא כפיו? | והאם כהן שאינו נשוי – פסול לעבוד בבית המקדש? | הכרעת הפוסקים להלכה | ויעשו כולם אגודה אחת'

אלא מן התלמוד, וכיון שלא הוזכר דין זה בתלמוד, אין לחוש לזה, ולכן אף שאינו נשוי נושא כפיו.

גם מרן הבית יוסף (סוף סימן קכח) הביא דברי רבינו יצחק ב"ר יהודה וכתב שאכן דבר קשה הוא לפטור כהן שאינו נשוי מקיום שלש מצוות עשה של ברכת כהנים בכל יום, [וכמו שאמרו בגמרא (סוטה דף לח ע"ג): "אמר רבי יהושע בן לוי, כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלש מצוות עשה, 'כה תברכו', 'אמור להם' (במדבר ו' כג), 'ושמו את שמי' (שם כז)], שכן מנהג זה לא נזכר בתלמוד, והוסיף הבית יוסף (בדק הבית שם) שאם יש שם כהנים אחרים נשואים, פשוט שעולה עמהם ואינו נמנע, שהרי אפילו קטן שלא הביא ב' שערות, נושא כפיו עם אחרים, כמבואר בגמרא (סוכה מב ע"א), אף על פי שבודאי עדיין אינו נשוי, אם כן הוא הדין בכל כהן שאינו נשוי, שודאי נושא כפיו עם אחרים. וסיים שבאמת אפילו הוא בפני עצמו, ואין כהנים אחרים עמו, נראה שעולה לדוכן.

האם כהן שאינו שרוי בשמחה – אינו נושא כפיו?

ואמנם הרמ"א (סימן קכח) הביא מנהג זה שכהן שאינו נשוי אינו נושא כפיו, וגם כתב שאין הכהנים נושאים כפיהם בכל יום, אלא בימים טובים, משום שבימי החול טרודים העם במלאכתם להביא טרף לביתם, 'יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב' (תהלים קד כג) ואינם שרויים בשמחה, וגם בשבת אינם נושאים כפיהם מפני שטרודים במחשבתם ומהרהרים על מעשה ידיהם שעברו ושעתידים להיות, ואינם שרויים כל כך בשמחה כמו ביום טוב שנאמר בו (דברים טז יד) 'ושמחת בחגך', ולכן כתב שפשט המנהג שלא לישא כפיהם אלא ביום טוב. וכך אכן נוהגים האשכנזים בחו"ל.

אבל לפי מנהגינו שהכהנים נושאים כפיהם בכל יום, ואפילו בימי החול, ואף על פי שאינם שרויים בשמחה, וכמו שהעיד מרן הבית יוסף (סוף סימן קכח) שאף כתב בלשון ברכה מיוחדת: "ויישר כחם של בני ארץ ישראל וכל מלכות מצרים [-שכידוע לפני מאות שנים היו במצרים רבבות יהודים, קהילות עם גדולי ישראל] שנושאים כפיהם בכל יום", אם כן הוא הדין לכהן שאינו נשוי שנושא כפיו. וכן פסק הרמ"ע מפאנו (סימן צה) – שהיה בדורו של מרן הבית יוסף (מרן הבית יוסף נפטר כאשר הרמ"ע מפאנו היה כבן שלושים), וכן כתב בספר פאת השלחן (סימן ב' אות טז).

שאלה: בית הכנסת בו מתפללים יוצאי ג'רבה שבתונים, שם נהגו שכהן שעדיין אינו נשוי, אינו נושא כפיו לברך ברכת כהנים, האם מנהג זה נכון על פי ההלכה, או יותר נכון לשנות את המנהג וגם כהן שאינו נשוי ישא כפיו לברך את ישראל?

שורש המנהג שאינו נשוי – אינו נושא כפיו

תשובה: מנהג זה שכהן שאינו נשוי – אינו נושא כפיו, אכן נזכר בפוסקים הראשונים. בשבלי הלקט (סימן כג) הביא כן בשם רבינו יצחק ב"ר יהודה, שנשאל למה נהגו כהנים שאירע להם אבל, שמשנים את מקומם בבית הכנסת, ואינם נושאים כפיהם כל זמן שאינם חוזרים לישוב במקומם, והשיב שכמדומה שנהגו כן משום שכהן העומד לברך את ישראל ראוי לו שיהיה שרוי בשמחה ובטוב לבב, וכמו שמצינו ביצחק אבינו ע"ה (בראשית כז ז) שאמר לעשו בנו, שלאחר שיאכל וישתה ותהיה נפשו שמחה עלי, יגש לברכו. וזה שהוא אבל על מתו ויושב שלא במקומו, אינו מברך בשמחה. וכמו כן יש לומר הטעם הזה גם על כהן שאינו נשוי, שאינו עולה לדוכן מפני שאינו שרוי בשמחה, וכמו שאמרו בגמרא (יבמות סב ע"ב) שכל השרוי בלא אשה – שרוי בלא שמחה, דכתיב (דברים יד כו) 'ושמחת אתה וביתך', וסיים שמצוה להחזיק מנהג הראשונים בכל מה שהאדם יכול להחזיק. וכך הביא בשמו גם המרדכי (פ"ג דמגילה כד ע"ב, וכן מהר"ם מורטנבורג ח"ד דפוס פראג סי' שמה ובלקט 'ישר עמ' צ בשם התרומת הדשן).

הסתירה בדברי הגאונים

ואמנם בתשובות הגאונים ישנם דברים סותרים בזה, שבתשובות גאונים קדמונים (סימן ד) כתבו שכהן שאינו נשוי שאין עליו שם רע, חייב לישא כפיו. מאידך, באוצר הגאונים (סוטה, סימן קב) כתבו שבני בבל – אין הכהן מברך את ישראל עד שישא אשה, ובני ארץ ישראל – הכהן מברך אף טרם שנשא אשה.

הפסד מצוה כנגד קיום מנהג שלא נזכר בתלמוד?!

אולם בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן פה) נשאל בדין כהן שאינו נשוי האם נושא כפיו, והשואל הביא דברי רבינו יצחק ב"ר יהודה הנ"ל, והשיב הרשב"א: דבר זה לא שמעתי מאחד מרבותינו מעולם, ולא ראיתי לאחד ממחברי הספרים, ואולי מדרש אגדה הוא, אבל לפי הגמרא שלנו לא נראה כן, שלא הוזכר כן בשום מקום שלא ישא כפיו. וכנראה כוונת הרשב"א בזה על פי מה שאמרו בירושלמי (פ"ב דפאה ה"ד) שאין למדין הלכה לא מן האגדות ולא מן התוספות

האם כהן שאינו נשוי - פסול לעבוד בבית המקדש?

יש שרצו ללמד זכות על המנהג של בני חו"ל שכהן שאינו נשוי אינו נושא כפיו, על פי המבואר בזה"ק (פרשת ויקרא דף ה ע"ב, ודף לו ע"ב, ובפרשת נשא דף קמה ע"ב) שכהן שאינו נשוי אסור לו להקריב קרבן בבית המקדש, וכיון שמצוות ברכת כהנים הוקשה להקרבת קרבנות בבית המקדש, כמו שנאמר (דברים י, ח) 'לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו', ומכאן למדו בגמרא (תענית כו ע"ב) שהשתוי יין לא ישא כפיו, כשם שהשתוי יין אסור לו להקריב קרבן, ולפי דברי הזה"ק יש לומר שהוא הדין כהן שאינו נשוי לא ישא כפיו, כשם שאינו מקריב קרבנות בבית המקדש.

אולם קצת קשה, שכן היקש זה של מצוות ברכת כהנים לעבודת בית המקדש אינו היקש גמור מן התורה, אלא אסמכתא בעלמא ומדרבנן, וכל יתר החומרות הנוהגות בעבודת הקרבנות לא הטילו אותן חכמים על מצוות נשיאת כפיים, וכמבואר בגמרא (תענית כז ע"א). ועוד, שאפילו בעבודת הקרבנות בבית המקדש, מלבד דברי הזה"ק, לא מצינו בשום מקום בתלמוד שיהיה כהן שאינו נשוי פסול מלהקריב, אלא רק בדין כהן גדול ביום הכפורים, שנאמר בו (ויקרא טז ז) 'וכפר בעדו ובעד ביתו', ודרשו חז"ל (יומא ב ע"א) 'ביתו' - זו אשתו. ומשמע שדוקא ביום הכיפורים, אבל בשאר ימות השנה כשר לעבוד. ויתירה מכך כתבו התוספות ישנים (יומא ב ע"א) שאף לגבי כהן גדול ביום הכפורים שאמרו שצריך להיות נשוי, אינו לעיכובא אלא למצוה מן המובחר. ואם כן, כל שכן בנשיאת כפיים, שאינו היקש גמור אלא אסמכתא בעלמא, שאינו לעיכובא כלל.

הכרעת הפוסקים להלכה

גם בשו"ת בשמים ראש (-תשובות המיוחסות להרא"ש. אם כי חלק מהתשובות הינן מזויפות וכבר יצאו נגדן כל גדולי ישראל, אולם חלקן נראה שהם דברים נכונים, ויש לבדוק כל תשובה לגופה) באחת התשובות (סימן ספג) הביא דברי רבינו יצחק ב"ר יהודה שאין כהן שאינו נשוי נושא כפיו, לפי שהמברך צריך להיות בשמחה, ודחה דבריו, שאין זה נראה כלל, ולא שמענו דבר זה מעולם, ואפילו בכל עבודת הקרבנות אין צורך בכהן נשוי דוקא אלא רק לגבי כהן גדול ביום הכפורים, דכתיב 'וכפר בעדו ובעד ביתו'.

גם בשו"ת הרדב"ז - שהיה לפני כ-540 שנה - (ח"ד סימן קכה) כתב שהמנהג פשוט שכהן שאינו נשוי נושא כפיו, ויפה הם עושים, שאין טעמו של רבינו יצחק ב"ר יהודה כדאי לבטל מצות עשה של ברכת כהנים, ואף הוא לא אמר דבר זה מן הדין אלא שכן יש מנהג,

כוחה של תפילה

ברשות כבוד מרן הראשון לציון שליט"א.

בפרשיות אלו רואים אנו את מעלת התפילה וכה פעולתה. עם ישראל מועבדים על ידי מצרים בעבודת פרך, אבל ידעו שהדבר שיכול להושיע אותם זה התפילה להקב"ה. 'ויאנחנו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שוועתם אל האלוקים' (שמות כ כג). ואפילו פרעה הבין שתפילה מועילה, וכפי שביקש ממשה רבינו 'העתירו אל ה' ויסר את הצפרדעים' (שם ח ד). אפילו פרעה הבין שכדי לשנות מציאות, זקוקים לכוחה של תפילה.

אלא שבכדי להתפלל, צריך לדעת איך להתפלל. וזכינו שמרן הראשון לציון שליט"א מלמד אותנו - בשבועות אלו [תשע"ח] - הלכות תפילה. ואין ספק שזה משפיע לא רק בפן ההלכתי, אלא גם על עצם מהות התפילה. מרן הרב ואזנר זצ"ל היה מוסר שיעור שבועי בהלכה בכל יום חמישי, ליל שישי, וזכרני שכאשר התחיל ללמוד הלכות תפילה בשולחן ערוך, בשנת תשס"ה, אמר שהוא לומד הלכות תפילה ברבים כדי לחזק עמוד התפילה, ושידע האדם ויזכור שבעת התפילה יהא כעומד לפני המלך.

ואפשר שבארצו לא היו הכהנים נוהגים לישא כפיהם בכל ימי השנה, אלא לפרקים, אבל אנו שנוהגים שהכהנים נושאים כפיהם בכל יום, אין לבטל ג' מצוות עשה בכל יום ויום, ומכל שכן שבזמן הזה עינינו הרואות כי אף הנשואים שרויים לפעמים בלא שמחה מפני טרדת המזונות וצרכי הבית, חינוך הבנים וכיו"ב, ואף על פי כן נושאים כפיהם בכל יום, ולכן כתב שאפילו אין שם אלא כהן שאינו נשוי, נושא כפיו ומברך בפני עצמו, והעיד ש"כן המנהג במקומינו". וכן פסק מרן בשולחן ערוך (סימן קכח סעיף מד), וכן כתב גם רבה של ירושלים הגאון בעל פרי חדש (שם), וכן בספר בית מנוחה - להגאון רבי יהודה שמואל אשכנזי (דף קמג סוף ע"ב) העיד שכן המנהג.

'ויעשו כולם אגודה אחת'

ולכן אף על פי שמנהג ג'רבא שאין כהן שאינו נשוי נושא כפיו, וכמו שכתב בספר ברית כהונה (מערכת נ' אות ב), מכל מקום הואיל וזכו יוצאי תוניס לעלות לארצנו הקדושה, ואין בדעתם לחזור ולשוב לג'רבא, אלא באו להשתקע בארץ ישראל, עליהם לנהוג בכל המנהגים כמנהג ארץ ישראל, ובכלל זה שגם כהן שאינו נשוי נושא כפיו, ואפילו בפני עצמו, 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים' (ישעיה ב ג) - גדולי הדורות שהיו בירושלים במשך מאות שנים, ולכן יעשו כמנהג ירושלים. ובפרט שחומרא זו מביאה לידי קולא, שהנמנע מלישא כפיו, הרי הוא מבטל מצות עשה יקרה זו שהיא כשלוש מצוות עשה. ולכן לא ישנו מהמנהג הנהוג בארץ ישראל.

מרן הבית יוסף כתב בשו"ת אבקת רוכל (סי' ריב) בענין זה ש'קמא קמא - בטיל', ועליהם לנהוג כפי המקום שבאו אליו, ובארץ ישראל בודאי לא היו רוב תושביה מג'רבא, והיו עושים כל מנהגם הכל כפי השולחן ערוך ונשואים כפיהם אף כהן שאינו נשוי, וגם משעלו עולי ג'רבא, הם עלו קמא קמא, וכיון שכן, בטלים הם כלפי הראשונים. ולמה יעשו כיתות כיתות?! יוצאי מרוקו, יוצאי תוניס, יוצאי תימן, יוצאי פרס?! אלא יעשו כולם אגודה אחת, כדעת מרן הבית יוסף, וכפי שכתב בהקדמתו, שכל מטרת חיבורו היא כדי שתהיה תורה אחת לכולם. וזו היתה דעת מרן אאמו"ר זצ"ל והוא מסר את נפשו, במשך שנים, על כך שכולם יעשו אגודה אחת, כדעת מרן הבית יוסף, ולכן יבטלו את המנהג שנהגו עד עתה, ויתחילו לנהוג מכאן ואילך כמנהג ארץ ישראל בכל הדברים, ובכלל זה שגם כהן שאינו נשוי ישא כפיו. והמברך - יתברך, כדרשת חז"ל (חולין מט ע"א) מהפסוק (בראשית יב ג) 'ואברכה מברכך'.

הכה המשולב של התורה והתפילה

דברים שנשאתי בראשות מרן הראשון לציון הגר"י יוסף שליט"א

שבת קודש, פ' בא תשע"ח

תפילה בהרהור

ידועים דברי הגמרא (תענית ב ע"א) על הפסוק (דברים יא ג) 'ולעבדו בכל לבבכם' - 'איזו עבודה שבלב? זו תפילה'. המגן אברהם (סי' קא סק"ב) מסתפק אם התפלל בלב, אם יצא, שהרי דין תפילה נלמד מ'ולעבדו בכל לבבכם', שהתפילה היא עבודה שבלב, אם כן העיקר תלוי בכוונת הלב והקב"ה יודע מחשבות. אך מסקנתו להלכה שכיון שקיימא לן ש'הרהור - לאו כדיבור דמי' (ברכות כ ע"ב, שבת קנ ע"א, שו"ע סי' ס"ג, סי' קפה ס"ב), לכן צריך לחתוך המילים בשפתו, ולא די רק בהרהור בלב.

וחשבתי להוסיף שזה מרומז בפסוק עצמו, שכן אחרי 'ולעבדו בכל לבבכם', כתוב גם 'ובכל נפשכם'. מה זה 'ובכל נפשכם'? אלא שבפרשת בראשית (בראשית ב ז) בפסוק 'ויהי האדם לנפש חיה', תירגם אונקלוס: "לרוח ממלא", והיינו שהדיבור הוא הביטוי של ה'נפש', ומכאן רמו למסקנת המגן אברהם, שאמנם צריך לעבוד את ה' "בכל לבבכם", והיינו תפילה שהיא עבודה שבלב, אך גם "ובכל נפשכם", שהתפילה צריכה להיות כדיבור בפה ולא די בהרהור לבד.

לימוד התורה בהרהור

כיוצא בזה מצינו דיון בדברי הפוסקים לענין הרהור בדברי תורה, שבשולחן ערוך, אחרי שפסק (או"ח סי' מז ס"ד) שהכותב בדברי תורה, אף על פי שאינו קורא, צריך לברך ברכות התורה, כתב (שם סי' ה) שהמהרהר בדברי תורה אין צריך לברך ברכות התורה. והקשה הט"ז (סק"ב) וכן המגן אברהם (סק"א), שהרי גם בכתביה אין אלא הרהור, ואם כן, מה הטעם שצריך לברך?

אלא שהגאון מוילנא (שם סי' ד) תמה על עצם הדין שכתב השו"ע שהמהרהר בדברי תורה אינו מברך ברכות התורה, שהרי כאן מברך על המצוה, ואטו ליכא מצוה בהרהור? והלא נאמר (יהושע א ח) 'הגית בו יומם ולילה', והיינו בלב, וכמו שביקש דוד המלך (תהלים יט טו) 'יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך', הרי ש'הגית בו' מתקיים אף בהרהור בלב.

והנשמת אדם (כלל ט ס"ד) כתב לתרץ קושיית הגר"א, דמכיון שברכת התורה נלמד (ברכות כא ע"א ובמהרש"א שם ובשאגת אריה סי' כד) מהפסוק 'כי שם ה' אקרא' (דברים לב ג), וקריאה היינו דיבור, לכן גם חז"ל לא תקנו ברכה על הרהור לפי שאינו ניכר, ונוסח הברכה יוכיח שמברכים 'לעסוק' בדברי תורה. ועוד כתב ליישב, שמה שכתוב 'הגית בו יומם ולילה', היינו בשעה שאינו יכול לדבר, וכפי שדרשו חז"ל ('זוה"ק פר' וישלח קסט ע"א) על הפסוק 'יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי', שאם אי אפשר להוציא בפה, 'אמרי פי', אזי 'הגיון לבי', וכמו כן יש לפרש שמה שנאמר 'לא ימוש ספר התורה הזה מפניך', היינו שיכול לדבר, ואם אי אפשר, כגון בשעת מלחמה, על כל פנים 'הגית בו יומם ולילה', ובאמת עיקר מצוות תלמוד תורה היא בפה, וכמו שכתוב (דברים ו ז) 'ושננתם', ודרשו חז"ל (קידושין ל): 'שהיו מחודדין בפיך. ועוד כתב, שדוקא כשכתוב 'הגיון לבי' פירושו הוא בלב, אבל כשכתוב לשון 'הגיון' סתם ולא כתוב 'לב', פירושו דיבור, וכדכתיב (משלי ח ז) 'כי אמת יהגה חכמי'. וכעין זה כתב בספר ערוך השלחן (סי' מז ס"י).

וכך כתב בשו"ע הרב (הל' תלמוד תורה פ"ב הי"ב) על אופן קיום מצוות תלמוד תורה, שכל אדם צריך לזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד במקרא ומשנה ותלמוד, אלא אם כן בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר, וכל מי שלומד בהרהור לבד ואפשר לו להוציא בשפתיו ואינו מוציא, אינו יוצא ידי חובת 'ולמדתם אותם', וכמו שכתוב 'לא ימוש ספר התורה הזה מפניך והגית בו יומם', וכמו בכל המצוות התלויות בדיבור שאינו יוצא בהן ידי חובה בהרהור בלב, אלא אם כן הוא שומע מפי המדבר, שה'שומע כעונה'.

ובשו"ת שב יעקב (יו"ד סי' מט) הביא קושיית הט"ז והמג"א, ותירץ שבאמת צריך להבין הטעם למה המהרהר בדברי תורה אינו צריך לברך, הרי על כל פנים הוא עוסק בדברי תורה. אלא משום שהמצוות-עשה של תלמוד תורה נלמד מדכתיב (דברים ו ז) 'ושננתם לבניך, ולמדתם אותם את בניכם' וגו', וכמו שכתב הרמב"ם (ספר המצוות מצוה יא), נמצא שעיקר המצוה היא בדיבור, שכן בהרהור אי אפשר ללמד לבניו, ולכן אין צריך לברך בהרהור, משא"כ בכתביה, שאפשר ללמד לאחרים על ידי כתיבה.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ד או"ח סי' ח) תמה, שהרי בספר יראים (מצוה כז) כתב שבכל שעה שחושב בדברי תורה והוגה בהם בלב, מקיים מצות 'ושמתם את דברי אלה על לבבכם' (דברים יא יח), נמצא שמלבד הפסוקים הנ"ל, יש פסוק המורה על המצוה להרהר בדברי תורה בלב. וכתב לבאר שעדיין אנו זקוקים לטעמו של השב יעקב, כיון שבתלמוד תורה יש בה מצוות 'הגית בו' בלב, וכמו שכתב הגר"א, ואם כן יש לומר שצריך לברך גם על הרהור, קמשמע לן על פי חילוקו זה שעיקר המצוה של תלמוד תורה היא על ידי שינון בפה, ולכן אין המהרהר מברך, משא"כ הכותב, שמלבד ההגיון בתורה - ראוי ללמד לאחרים על ידי הכתב, שפיר יכול לברך.

ובספר חיי עולם (סי' מז, על הט"ז סק"ב) כתב ליישב קושיית המג"א והט"ז, לפי שהמהרהר בדברי תורה, כיון שאינו מוציא בפה, הוא מעותד לשכחה, ואין התורה בגדר קיום אצלו, והוי בכלל השוכח דברי תורה שמתחייב בנפשו, וכמו שביאר המהרש"א (עירובין נד ע"א), וכעין מה שכתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' יח) שאין לברך על פורעניות, ומשום כך אינו מברך על זה, הואיל ומקצר החיות על ידי שכחתו, משא"כ הכותב בדברי תורה שעיקרו הוא שלא ישכח, (כמו שכתב המהרש"א בבא בתרא י"ב), ראוי לברך.

וביביע אומר שם הקשה, שהרי כשבא ללמוד דבר מתוך דבר, על כרחך הוא צריך להרהר ולהתבונן במחשבתו לדמות מילתא למילתא, וכמו שכתב בשו"ע הרב (הנ"ל), ומכיון שכן, למה יגרע חלק המהרהר דברי תורה באופן שכזה שיפטר מברכות התורה? וביאר שאמנם כשמעיין האדם במחשבתו ושוקל להוציא הלכה לאורה, מכל מקום עיקר המצוה נשלמת כשחזור ומסדר את הדברים בפיו, שמתוך כך מתבהרים הדברים ועומד על אמיתותן, ונקבעים גם כן בלבו ובזכרונו, וכמו כן כשכותב אותם אחר כך. והרי קיימא לן שכל מצוה שעשייתה לאו גמר מצותה - אינו מברך עליה (מנחות מב ע"ב, ורמב"ם פ"א מהל' ברכות ה"ח), ולכן המהרהר אינו מברך, כי בכך לא נשלמה עדיין מצוות תלמוד תורה. לעומת זאת, הכותב צריך לברך, כי בכך נשלמת מצוות תלמוד תורה, שמתקיימים אצלו היטב וגם מלמד לאחרים.

נמצא שהן מצוות תלמוד תורה, והן תפילה, עיקר קיום מצוותן הוא על ידי דיבור ולא די בהרהור בלבד.

יסוד חיוב תפילה

ובעצם חיוב תפילה, נחלקו הרמב"ם והרמב"ן אם היא מדאורייתא או מדרבנן. להרמב"ם (ספר המצוות עשה ה, הל' תפילה פ"א ה"א-ב) חיוב תפילה הוא מדאורייתא, ולהרמב"ן (השגות על סה"מ שם) תפילה היא מדרבנן, אלא רק בעת צרה. וחשבתי להסביר דעת הרמב"ן מדוע אין חיוב תפילה אלא בעת צרה, על פי דברי רבינו בחיי על הפסוק (שמות ב כג) 'ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שוועתם אל האלוקים מן העבודה', כי אף על פי שהגיע הקץ, כבר לא היו ראויים לגאולה, אלא מרוב שצעקו אל ה' 'מן העבודה', קיבל תפילתם. והטעם שכתוב שני פעמים 'מן העבודה', ללמדך שאין תפילתו של אדם שלימה כמותה שהוא מתפלל מתוך הצרה והדוחק, שהיא יותר מקובלת והיא העולה לפניו יתברך. ובוזה יובן דעת הרמב"ן, שרק תפילה בשעת צרה היא תפילה אמיתית, כי אז היא בהתעטפות הנפש ומכל הלב.

הגאון בעל ה'אור שמח' מדווינסק, בפירושו 'משך חכמה' על התורה, מסביר את הפסוק שאמר יעקב אבינו (בראשית מח כב) "אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי", ותרגם אונקלוס: "בצלוחי ובבעותי", במה הם חלוקים החרב והקשת? הקשת יורה את החיצים אך ורק מכח האדם המותח אותה. ככל שהוא ימתח יותר את הקשת, כך יגבר כח החץ. אבל החרב אינה כן. היא הורגת מכח עצמה, מכח חודה, ללא מאמץ מצד האדם. כמו כן בתפלה ישנם שני סוגים. התפילה הקבועה, אותה תפילה שנוסחה על ידי אנשי כנסת הגדולה, היא דומה לחרב. גם אם האדם המתפלל אינו מכוון בה, אם כיוון את לבו בברכה הראשונה, ברכת אבות, הרי יצא ידי חובה ותפילתו מתקבלת, כי תפלה זו סגולתה היא מכח עצמה. היא דומה לחרב הפועלת מכח עצמה. וזה מה שנקרא בלשון התרגום "צלוחי".

מלבד זאת, ישנה תפלה אחרת והיא נקראת "בעותי", זוהי התפלה שאדם מתפלל מעצמו, מחוץ לתפלתו הקבועה. הוא מחדש אותה ומנסח אותה לפי צרכיו האישיים. אותה תפלה אינה יכולה לפעול מכח עצמה. כאן חייב האדם להשקיע כוונה ולב כדי שהתפלה תתקבל. ככל שיתאמץ יותר, ככל שכונתו תהיה עמוקה יותר, טהורה יותר ואמיתית יותר, כך יגבר כח התפלה. ועליה אמרו חז"ל (תענית ח ע"א) "אין תפלתו של אדם נשמעת, אלא אם כן משים נפשו בכפו", ולכן היא משולה לקשת. שהכל תלוי באדם המותח את הקשת, והכל תלוי באדם המכוין בתפלתו. ורעיון זה נכתב בכמה ספרים, ביניהם בסידור הרב בעל ה'תניא', הביאו השפת אמת (פר' נח, תרל"ה), וכן בספר שם משמואל (פר' חיי שרה) בשם אביו ה'אבני נזר', וכן ביאר הגרי"ז מבריסק.

כשיש תענוג וסיפוק מהתורה – אין צורך לכלום!

אבל לא רק תפילה מחזיקה את האדם, אלא גם התורה. שמעתי ממורי ורבי מרן ה'שבט הלוי' זצ"ל רעיון יקר, יסוד עצום, מהכתוב בפרשת שמות (שמות ג ט) שאמר הקב"ה למשה רבינו: 'ועתה הנה צעקת בני ישראל וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם, ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. ויאמר משה אל האלקים, מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה'.

ובמדרש (שיר השירים, מד) על הפסוק (שם א ז) 'הגידה לי שאהבה נפשי, איכה תרעה ואיכה תרביץ בצהריים, שְלֵמָה אֶהְיֶה פְעֻטָה על

עדרי חבריך', ביאר בזה שבשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה רבינו "לכה ואשלחך אל פרעה", טען משה רבינו: רבונו של עולם, כיצד אוכל לעמוד ולהיענות לכל צרכיהם שהם ידרשו ממני?! "שְׁלֵמָה אֶהְיֶה פְּעֻטָּה" - שלא אהיה כרועה זה שנכנסו זאבים בתוך עדרו ובקעוהו, ועטה את בגדו ויצא. "עַל עֲדָרֵי חֲבָרֶיךָ" - כשאני הולך אצל חבריך, וישאלוני על עדיהן, מה אני משיבן? כי ידע שאי אפשר בשום אופן לפתור כל צרכיהם של ישראל, ובפרט ענינים המתחדשים יום יום בין אדם לחבירו ובין שבט לשבט. על זה השיבו הקב"ה: "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה".

שואל מרן רבינו ה'שבט הלוי' זצ"ל: מה תשובה יש בכך? כי אמנם זה סימן שהקב"ה שלחו שיזכו לעבוד השי"ת במתן תורה, אבל מה תשובה יש בזאת על משאלת משה רבינו על צרכיהם של ישראל?! ומבאר ביסוד עצום: כי מה שהאדם דואג על גורלו ומרגיש חסרונותיו החומריים ואינו שבע רצון, הוא רק כל זמן שאינו זוכה לעבודת ה' באמת, ולהיות שקוע לגמרי בעומק נועם תורתו הקדושה. אבל אם האדם לומד תורה ומרגיש בנעימות ומתיקות ועריבות אהבת ידידות התורה הקדושה, ועובד את ה' מאהבה, יש לו סיפוק הנפש ושמתח חיים וכל משאלותיו נפתרים, על ידי שביעות רצון שנהנה מזיו השכינה ומהזכות לעבוד את הקב"ה.

וזו תשובת ה', עצת פלאים, לפזר חששותיו של משה רבינו, כי כשתצאו ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, דהיינו מתן תורה, עם כל עבודה והכנה הקדושה שלפניה, שכל כך יהיו תחת רושם הקדושה ועבודת השי"ת וכל כך ימשכו אחרי ה', שלא ישאלו עוד על צרכיהם, ואז יהיו מרוצים בני ישראל, כי העסק הקדוש בתורה עושה את האדם שבע רצון בכל אשר ימצא לו, ואז מרגיש המר מתוק, וכשאדם רחוק מה' - גם המתוק מרגיש מר.

היושב בביהמ"ד - ניצול מכל חבלי היצר

ועל דרך זו גם ביאר מה שאמרו בתנא דבי אליהו (רבה, פרק ה): "ומפני מה זכה יעקב אבינו לחיים שלא בצער ושלא ביצר הרע בעולם הזה וכו', מפני שהיה יושב בבית המדרש מקטנותו ועד זקנותו, והיה בקי במקרא ובמשנה ובהלכות ובאגדות וכו', שנאמר (תהלים קנ"ד) 'כחצים ביד גבור כן בני הנעורים'". והנה דברים אלו הם פליאה גדולה, כי הרי מבין שלשת האבות, דוק יעקב אבינו היה זה שכל ימיו היו מלאים יסורים וצער, כמו שמצינו שענה לשאלת פרעה (בראשית מז ח-ט) "כמה ימי שני חיך - מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם", ומפרש הרמב"ן, כי יעקב אבינו נזרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו, ולכן שאל לו "כמה ימי שני חיך". וכן על הפסוק (בראשית לו א) "וישב יעקב" דרשו חז"ל במדרש (בראשית רבה פד ג): הדא הוא דכתיב (איוב ג כו): "לא שְׁלָחְתִּי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגזי". 'לא שְׁלָחְתִּי' מעשו, 'ולא שקטתי' מלבן, 'ולא נחתי' מדינה, 'ויבא רוגזי' בא עלי רוגזו של יוסף.

אם כן, מהי כוונת שאלת התנא דבי אליהו: "מפני מה זכה יעקב אבינו לחיים שלא בצער?", והתנא דבי אליהו הפך יעקב אבינו את סאת יסוריו וצרותיו ואת חיייו שהיו מלאים צער ויגון, לחיים שלא בצער. וביאר שעל זה מתרץ המדרש "מפני שהיה יושב בבית המדרש מקטנותו ועד זקנותו, והיה בקי במקרא ובמשנה וכו'", שבכח התורה שהיה לו ליעקב אבינו ע"ה, קיים בעצמו (תהלים קיט צב) 'לולי תורתך שעשועי, אז אבדתי בעניי, וכאשר ישב והגה בתורה, הסיח דעתו מכל העולם ומכל היסורים, ונתקיים בו הכתוב (תהלים יט ט) 'פקודי ה' ישרים משמחי לב', שפירושו, כי בדרך הטבע - לבו של האדם נשבר ונדכה מכל אשר עובר עליו בחייו, ורק בכח התורה לשמח את לבו באמת.

התורה - מושח חיייו של האדם

ביסוד זה גם ספד מרן הראשון לציון שליט"א לאביו מרן זצ"ל, על גודל כח השפעת לימוד התורה וההידבקות בה, עם דברי הגמרא (ברכות ע"א) על רבי יוחנן ששיכל עשרה בנים, ובפטירתם עמד

בגבורה נפשית שאין למעלה ממנה והיה מנחם ומחזק את הבריות בעצם של בנו הקטן, "דין גרמא דעשיראה ביר". כוחות נפש עצומים לעמוד בניסיון כזה, ולנחם אחרים.

אולם, עם כל כח סבלו זה, כיון שנפטר ריש לקיש שעמו למד בחברותא, ולא מצא תלמיד ותיק כמותו, שידע להתפלל אתו בתורה, מבואר בגמרא (בבא מציעא פד ע"ב) שלא היה מסוגל לעמוד בשברו זה, והיה הולך וקורע בגדיו וקורא: "היכן אתה בר לקישא? היכן אתה בר לקישא?" עד ששף דעתו. ומסבירה הגמרא, כי ריש לקיש היה מקשה לו עשרים וארבעה קושיות בכל סוגיא וסוגיא, ורבי יוחנן היה מתרץ, והסוגיא היתה מתרווחת, ועכשיו בפטירתו של ריש לקיש, הרגיש רבי יוחנן שחייו ניטלו ממנו, כי חסר לו תורה, ולכן בקשו עליו רחמים ונח נפשיה דרבי יוחנן, והיו קוראים עליו בני דורו: 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה - שאהב רבי יוחנן את התורה - בוז יבזו לו'.

אותו רבי יוחנן, שאת הכאב הגדול של פטירת עשרה בנים בחייו, יכול היה לקבל בדומיה, אולם לאחר פטירת ה'חברותא' שלו, ריש לקיש, הוא לא שלט ברוחו, הוא לא מצא תנחומים ולא החזיק מעמד. כי כאשר אין לו לרבי יוחנן את לימוד התורה במדרגתו, אינו יכול לסבול יותר את צרותיו ויוצא מדעתו. חסרים לו הקושיות, אין בירור לשמעתתא, על זה אין נחומים. וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ו מהל' רוצח ה"א) "שחי בעלי החכמה ומבקשיה בלי תלמוד תורה - כמיתה הם חשובים". ולכן בקשו עליו רחמים, ונפטר רבי יוחנן.

ובאמת הר"ן (נדרים מ ע"א, אם כי רוב הפוסקים לא הביאוהו להלכה) כתב שפעמים שמותר להתפלל על חולה שימות, והביא ראיה מדברי הגמרא (כתובות קד ע"א) ששפחתו של רבי ראתה אותו מצטער ומתייסר, וביקשה 'יהי רצון שיכופו ויתגברו כוחות של מעלה על כוחות של מטה, וימות רבי', ואכן ניצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש. ונשאל הגאון מטשיבין, מדוע לא הביא הר"ן ראיה מדברי הגמרא במעשה דרבי יוחנן? ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רנג) כתב שאין להביא ראיה מרבי יוחנן, שכן הוא היה גדול הדור, וכל התורה נתפרשה על ידו וניחא ליה בעצמו בכך ולא יחיה כשוטה ח"ו, ועל דרך שמובא בגמרא (תענית כג ע"א) שביקש חוני המעגל רחמים על עצמו שימות, כי "או חברותא או מיתותא". ואכן גם שמענו ממרן הראש"ל שליט"א כי אלו היו מילותיו האחרונות של מרן זצ"ל: "אם יש לי יסורים כל כך גדולים ואיני יכול ללמוד תורה - למה לי חיים?!".

הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר (שיחות מוסר, ח"א מאמר יט) העיר בדברי הגמרא, שלכאורה קשה למה לא ביקשו על רבי יוחנן רחמים ויבריא? אלא על כרחך, שלא היה בכך שום תועלת. בכדי להפיג את צערו של רבי יוחנן לא מצאו רבנן שום תרופה ועצה, כי אם היו רבנן מתפללים עליו שיבריא, לא היה רבי יוחנן סובל את העדר תלמידו ריש לקיש, והיה שוב שף דעתו של רבי יוחנן מתוך אותו הצער!

התורה עם התפילה יחדיו

אלא שבכל זאת, כדי לזכות לתורה, צריך גם תפילה, כמו שאמרו בגמרא (נדה ע ע"ב) שאחת מהשאלות ששאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנניה היא, "מה יעשה אדם ויחכם?", אמר להם: "ירבה בישיבה וימעט בסחורה". אמרו: "הרבה עשו כן ולא הועיל להם?!", אלא, אמר להם: "ייבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר (משלי ב ו) 'כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה'", ומסיימת הגמרא שלמדנו מדברי רבי יהושע שלהשגת חכמת התורה צריך גם את עצם ההשתדלות בעסק התורה וגם את כח התפילה, וזה בלי זה אינו מספיק. והסביר החזון איש (קובץ אגרות חזו"א, ח"א אגרת ב, ח"ג אגרת קא), ששתי הדברים תלויים זה בזה: שעל ידי יגיעת האדם בתורה, לבו נפתח באופן שיוכל להתפלל בכוונה, ובזכות התפילה האדם עולה למדרגה גבוהה יותר של לימוד התורה.

לכן נלמד תורה ונתפלל לה' שנצליח, ולא רק בהרהור בלב בלבד, אלא עם כל הלב והנשמה, ואז נזכה לחיים טובים ומאושרים.

